

Ruzsonyi Péter

A skandináv országok büntetés-végrehajtási rendszerének elemzése

Tanulmányomban a skandináv országok¹ büntetés-végrehajtásának pedagógiai szempontú elemzésére vállalkoztam. Választásom hátterében a válaszokat kereső szakmai kíváncsiság állt; fontosnak tartottam összegyűjteni e földrajzi régió büntetőrendszere kimagasló eredményességének okait és feltételeit. A dolgozat elkészítéséhez nagy segítséget nyújtottak Kevin Warner író büntönügyi szakember skandináv büntönökkel foglalkozó tudományos munkái. Az említett szerzővel folytatott hosszú szakmai beszélgetések, valamint a közel egy tucat skandináv büntön meglátogatása nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a „skandináv csoda” okainak feltárásához egyáltalán hozzá mertem kezdeni.

Büntetőfilozófia és büntetőpolitikai elmozdulás Európában

Az északnyugat-európai büntetés-végrehajtást a XX. század második felében jellemzően befolyásoló „jóléti büntetés” (penal welfarism) filozófiája végső eszközként tekintett a büntönökre. A szabadságvesztés-büntetés alkalmazásakor célként tűzték ki a biztonsági intézkedések korlátozó hatásainak minimalizálását és a normalizációt. Filozófiai álláspontjuk leglényegesebb jellemzője, hogy a fogvatartottakról holisztikus módon gondolkodtak, úgy tekintettek rájuk, mint a szélesebb társadalom tagjaira. Axiómaként fogalmazták meg, hogy „a büntető intézkedések alkalmazása során – ahol csak lehet – a rehabilitatív jellegnek kell érvényesülnie a negatív megtorló jelleggel szemben”. (Garland, 2001, 34. p.) A jóléti büntetésfilozófia érvényesülése során számtalan elméleti vitát folytattak, melyek folyamán az az elvi álláspont kristályosodott ki, hogy végső sorban „az állam működése a kiváltó oka a megújulásnak és az elnyomásnak, a gondoskodásnak és a korlátozásnak, valamint a jólétnek és a büntetésnek”. (Garland, 2001, 38. p.) A büntönrendszerek működtetése és fejlesztése, a fogvatartottakkal való együttműködés alapelveként a liberalizmust tartották.

Az elmúlt két és fél évtizedben azonban az államra háruló terhek egyes országokban túlnőttek a teljesíthetőség és a társadalom általi támogathatóság határán. A gazdasági nehézségek határt szabtak a költségeknek, a bűnözés növekedése és ezzel együtt a közbiztonság romlása megkérdőjelezte a bűnelkövetőkkel kapcsolatos segítő és támogató attitűd eredményességébe vetett hitet, majd végső sorban annak létjogosultságát is. Az ideológiai inga elérte kilendülésének egyik végpontját, így törvényszerű volt az ellenkező irányú elmozdulás.

---

¹ A skandináv országok gyűjtőfogalma alatt a továbbiakban elsősorban Dániát, Finnországot, Norvégiát és Svédországot értjük, de esetenként Izlandot is megemlítjük az elemzés során.

Ennek a folyamatnak következményeként – elsősorban az Amerikai Egyesült Államok ideológiai hatására – a fejlett világban az 1990-es évek közepétől a büntetőfilozófia és a büntetőpolitika markánsan megszigorodott. Ez a tendencia természetesen Európára is nagy hatást gyakorol. Kontinensünk legtöbb országában – ha eltérő mértékben is, de – a börtönrendszerek arculatának megváltozását eredményezi ez a folyamat. *Cormac Behan* szerint a korábbi viszonylagos egységességet mára jelentős tagozódás váltotta fel, modern világunkban a börtönbüntetés célkitűzései nagyon zavarosak: az elrettentéstől a megtorlásig, a büntetéstől a rehabilitációig terjednek. (Behan, 2007.)

Anne Costelloe és *Kevin Warner* szerint szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy a börtön önmaga kriminalizáló hatású. Az ilyen típusú büntetési rendszer a pusztán működésével is jelentősen hozzájárul a visszaeséshez, mivel a fogvatartás ideje alatt a rendszer az önmaga arculatára alakítja a bent lévőket, továbbá beléjük plántálja a bűnözői kultúrát. (Costelloe – Warner, 2003)

A büntető igazságszolgáltatás változásának nyomon követését *D. Garland* elméleti struktúrája nagyban megkönnyíti. A szerző 12 meghatározó mutatót gyűjtött össze, melynek legtöbbje a bebörtönzés részterületeivel foglalkozik, szemléltetve az elmozdulást a rehabilitációtól a megtorlás és társadalomvédelem irányába, a politikai populizmus erősödését, a bebörtönzés alkalmazásának rendkívüli növekedését, a korlátozás tényeresését a támogatással szemben, valamint a fogvatartottakkal és a bűnelkövetőkkel szembeni általánosított negatív ábrázolás elterjedését. (Garland, 2001, 10. p.)

A megtorló bebörtönzés jellemzői és azok következményei (Garland, 2001)

A börtönfilozófia elmozdulásának iránya	A bebörtönzés jellemzői	A fogvatartottak ábrázolása
(a) a rehabilitáció csökkenése		(a)/(b) a rehabilitáció kevésbé fontos
(b) a megtorlás növekedése	(b) megtorlasközpontú gyakorlat	
		(c) általánosítás
(d) a társadalomvédelem hangsúlyozása		
		(e) populista megközelítés
(f) erősödi hit a börtön hatékonyságában		
	(g) az ellenőrzés hangsúlyozása	
		(h) külső irányítás
(i) válságérzés	(i) válsághangulat	(i) válságra utalás

Warner szerint a fenti összefoglaló táblázat plasztikusan mutatja be a jelenleg Európa-szerte megváltozó büntetőfilozófia hatását a bebörtönzés jellemzőire. A korábbi holisztikus, rehabilitáció-központú megközelítést felváltja a büntetés-központú szemlélet. (Warner, 2009) Ezt az új büntetőfilozófiai irányzatot az angol nyelvterületen „új büntetés/megtorlás” (newpunitiveness) vagy a „társadal-

mi kontroll” (culture of control) elnevezéssel illetik. (Pratt et al, 2005) A magyar nyelv sajátosságából és az elnevezések mögött meghúzódó tartalmakból kiindulva a továbbiakban *„új megtorló büntetés”* néven nevezem ezt az irányzatot.

Garland figyelmeztet arra, hogy a „bűnözéskontroll” ideológiára történő átállítás összetett és gyakran ellentmondásos folyamat: az új gyakorlat és mentalitás együtt létezik a régi berendezkedés maradványaival és azok továbbélésével. A paradigmaváltás elsősorban a bebörtönzés alkalmazásában, a rendőrség funkciójának átalakulásában és az áldozat érdekeinek előtérbe kerülésében érzékelhető. A bűnelkövető egyre kevésbé jelenik meg a hivatalos értekezésekben olyan szociálisan hátrányos helyzetben lévő állampolgárként, aki támogatásra szorul. Ezzel szemben a leírások során kizárólagossá válik a „hibás”, „érdemtelen” és „veszélyes” minősítések használata. (Garland, 2001, 167. p. és 175. p.)

Az ideológiai átalakulás tehát dinamikus, léptékében globális jellegű, ugyanakkor a mindennapi praxisra kifejtett hatása régióként jelentősen eltérő, és sajátosságaiban határozottan országspecifikus. A továbbiakban a skandináv országok börtönrendszerének elemzésére koncentrálnunk. [Európa egyéb régióira, illetve országaira vonatkozó elemzéseket talál az érdeklődő egyebek között *Czenczer Orsolya* (2008), *Lőrincz József* művében (1992) és *Ruzsonyi Péter* korábbi munkáiban (2002, 2003/A, 2003/B).]

A skandináv börtönrendszer elemzése során nem az egyes országok speciális jellemzőinek elszigetelt bemutatására törekszem, hanem a régió karakteres jegyeinek meghatározott témakörönkénti csoportosítására. Véleményem szerint ezzel az elemzési módszerrel a meglévő hasonlóságokról átfogóbb képet tudunk alkotni.

Büntetőfilozófiai alapvetések

Nézetek a szabadságvesztés-büntetés alkalmazásáról és annak eredményességéről

A svéd szakemberek több mint fél évszázaddal ezelőtt felismerték és beazonosították a zárt intézeti élet negatív következményeit. Megállapításukat kezdetben a fiatalkorúak kezelésével kapcsolatban fogalmazták meg. (Érdemes megjegyezni, hogy 1935-től a fiatalkorúakra vonatkozó szabályokat kiterjesztették a 18 és 21 év közötti fiatal felnőttekre is.) A fiatalok zárt intézménybe történő helyezését csak a legvégső esetben alkalmazták. Pedagógiai szempontból rendkívüli jelentőségű az a felismerés, miszerint a kezelés pozitív hatása csak akkor várható, ha a gondozásban részesülő személyt motiválja a program. (Sarnecki, 2006) Az 1970-es években, hosszú viták után, eltörölték a határozatlan tartamú büntetés minden formáját, és hangsúlyossá tették, hogy a szabadságvesztés-büntetés alkalmazására igen kivételes esetekben kerülhet csak sor. Ugyanakkor megfogalmaztak egy új megközelítést, miszerint törekedni kell az elítéltek társadalomba való visszahelyezésére, nevelésére; de ez nem a pszichés torzulások kezelését, hanem elsősorban a reális életkörülmények rendezését kell, hogy jelentse. (Lőrincz, 1992, 55. p.) Ez a megállapítás már előrevetíti az egyoldalúan pszichológiai, majd később kizárólag a kognitív problémákra koncentrálnó kezelési formák egyeduralkodásának elutasítását; egy sajátosan skandináv rendszer kialakításának szándékát.

Skandináviában már évtizedekkel ezelőtt felismerték a börtön fogvatartottakra gyakorolt káros hatásait, majd ezt követően központi feladatként határozták meg az ártalmak csökkentésének kidolgozását. Szakmai szempontból mérföldkönek számított az a megállapítás, hogy a bebörtönzést csak végső eszközként szabad használni, ha pedig feltétlenül szükség van rá, akkor tudatosan kell csökkenteni a káros hatásokat. Warner megfogalmazása szerint: „A börtön alkalmazása – akárcsak egy műtété – néha nélkülözhetetlen. Ha sort kell rá keríteni, akkor azt csak kivételesen szabad megtenni, és mindvégig tudatosan kell törekedni a negatív hatások lehető legnagyobb mértékű csökkentésére.” (Warner, 2008) A skandináv országok szabadságvesztés-büntetés alkalmazásával kapcsolatos filozófiáját és büntetőpolitikáját (elméletét és gyakorlatát egyaránt) áthatja a fenti megközelítés. Fontosnak tartom kiemelni, hogy ezek az elvek teljes egészében párhuzamosak az Európa Tanács irányelveivel. (Council of Europe, 1987, 2006)

Anne Costelloe és *Kevin Warner* a különböző büntetésfilozófiai típusok összehasonlító elemzését követően fogalmazták meg álláspontjukat, amely szerint „a bűnelkövetőkben meglévő úgynevezett kriminogén faktorok jelentőségének túlhangsúlyozása, valamint a fogvatartottak képességeinek lebecsülése korlátozott és negatív megközelítéshez vezet.” Hasonlóan hibás megközelítés, ha a fogvatartottakra alapvetően egy olyan tárgyként tekintünk, „amiben” eltört valami, és így javításra szorul. Ezek a viszonyulási típusok bennünket a bebörtönzés korábban már hiteltelenné vált medikális modelljének regresszív elméletbe csomagolt visszatérésére emlékeztetnek. Különös óvatossággal szemléljük, vajon a napjainkban felerősödő új büntetés-értelmezési keretben hogyan képzeli el a fogvatartottak megváltoztatását úgy, hogy közben figyelmen kívül hagyják, hogy milyen közegből érkeznek és szabadulásukat követően hová térnek majd vissza. (Costelloe – Warner, 2003, 1. p.) A szerzőpár szavaiban megjelenő felelősségteljes megközelítés világossá teszi a bűnözői viselkedésre koncentrált (kriminogén) szemléletmód és az Európa Tanács által megfogalmazott támogató attitűd közötti jelentős eltérést. Ez utóbbi lényege, hogy az egyes elítélt személyisége teljességének fejlesztését határozza meg célként, ami leginkább az oktatás-képzés-nevelés tevékenységhármassal alkalmazásával valósítható meg.

Tulkens álláspontjában is jól követhetően megjelennek az említett európai ajánlások: „Ha már alkalmazni kell a börtönbüntetést, akkor arra kell törekedni, hogy az a fogvatartottak számára a lehető legártalmatlanabb és a leoptimálisabb legyen. Ennek érdekében: hallgassuk meg őket, vegyük figyelembe véleményüket, alakítsunk ki együttműködést velük, és tegyük felelőssé őket. Ugyanakkor ne legyenek túlzott elvárásaink azzal kapcsolatban, hogy mit érhetünk el, illetve mit ígérhetünk. Következésképpen kínáljunk a fogvatartottak számára valószerű és elérhető lehetőségeket, esélyeket és tevékenységeket, valamint segítséget olyan módon, hogy az találkozzon a szükségleteikkel és serkentse az érdeklődésüket.” (Tulkens, 1988) Az ehhez szükséges kezelési alapelveket Dániában fogalmazták meg a legátfogóbban, melynek során kitértek a „normalizáció”, a „nyitottság” és a „felelősség” jelentőségére. (Denmark’s Programme, 1994) Ezek az alapelvek átkerültek a különféle nemzetközi dokumentumokba, ajánlásokba, mint a modern, pragmatikus európai börtönügyi felfogás három legfontosabb alaptétele.

- (1) A normalizálás követelménye szerint a börtönbüntetés körülményeit – a biztonsági igények által behatárolt módon – a lehető legjobban közelíteni kell a szabad élet normális követelményeihez.
- (2) A nyitottság elve azt az igényt fogalmazza meg, hogy a börtönnek a külső társadalomtól elszigetelő teljes zártságát, merevségét – intézményesített jogi megoldásokkal – oldani kell.
- (3) A felelősség elve – elnevezéséből következően – elsődlegesen a fogvatartott, mindenekelőtt önmagával szembeni felelősségérzetének felkeltését célzó módszerek alkalmazását jelenti, de szélesebb értelemben a büntetés-végrehajtás egész tartalmi tevékenységét új alapokra helyező elképzelést tartalmaz. Az ily módon felépített kezelési rendszer nem „kényszer nevel”, hanem sokkal inkább pragmatikus lehetőséget kínál a fogvatartottnak arra, hogy maga válasszon a különféle rehabilitációs, (re)szocializációs célzatú programok közül. Az e programok keretében szervezett, látszólag hagyományos megoldások – mint a munka, az oktatás-képzés – mellett a szociális és pszichológiai tréning, illetve ezek sajátos társításai mind azt szolgálják, hogy kellő motivációt jelentsenek az elítélt számára egy más – nem törvényszegő – életvitelre való áttéréshez. (Lőrincz – Kabódi, 1996)

Dániában a büntetőpolitikai, büntetőfilozófiai rendszer a közelmúltban enyhé mértékben ugyan, de kezdett átalakulni. Politikai nyomás hatására bizonyos büntetési tételek növekednek, szigorítják a kábítószeres intézeteken belüli használatának következményeit, kevésbé alkalmazzák a börtönökből történő eltávozások engedélyezését. Ugyanakkor ezen intézkedések ellensúlyozására szélesebb körben alkalmazzák az alternatív büntetéseket, bővítik a kábítószeresek kezelését, és bevezették az úgynevezett „valamit-valamiért” elvét, amelynek alkalmazásától sokat várnak a szakemberek. Ennek az új irányzatnak az a lényege, hogy az együttműködő fogvatartott számára a szabadulás már a büntetési időtartam 2/3-ának letöltését megelőzően is lehetővé válik. Véleményem szerint nem lehet eléggé hangsúlyozni ez utóbbi intézkedés pedagógiai jelentőségét; a fogvatartott lényegi és tartalmi együttműködése alakítható ki ennek a szükségletre alapozott partneri viszonynak a létrehozásával.

Dániában tehát gyakorlati különbséget tapasztalhatunk a szankciók alkalmazása és a büntető igazságszolgáltatás politikai irányelvei között. A speciális bűncselekmények elkövetőivel szemben bevezetett új intézkedések érzékelhetően „keményebbé” tették a büntető rendszert, ugyanakkor ezek a módosítások a végrehajtás területén sok esetben ellenkező hatást váltottak ki. Megfigyelhető, hogy a napi végrehajtói munka szintjén azért vezettek be újításokat, hogy azok biztonsági szelep funkciót lássanak el; csökkentsék a politikai motivációk által irányított ítéletkiszabási reformok hatására kialakult feszültséget. (Lappi-Seppala, 2007, 219. p.) *William Rentzmann* az ilyen gyakorlat mögött meghúzódó elméleti struktúrát „jóléti-megtorló filozófiának” nevezte el. (Rentzmann, 2006)

Megállapíthatjuk, hogy minden valószínűség szerint Norvégia büntető igazságszolgáltatási és büntetés-végrehajtási rendszere a legelkötelezettebb a fogvatartottak segítő támogatása és a nevelhetőségük- alakíthatóságuk lehetőségének kérdésében. A norvég kormány 2008-ban adta ki a „White Paper” nevet viselő jelentését (Norwegian Ministry of Justice and the Police, 2008), amelyben meghatározta a norvég börtönrendszer fejlesztésének irányát. Ez a dokumentum egyértelműen kiáll a rehabilitációs célok mellett, amelyek megvalósítását leginkább a börtönökön kívül, esetleg a nyitott börtönök alkalmazásával képzelel el. Az Európai Börtön szabályok (Council of Europe, 1987, 2006) leglényegesebb elemeit beemelték ebbe a hivatalos iratba, amelyek szerint mindent meg kell tenni a börtönnépeség csökkentése érdekében. Ennek az elvárásnak a teljesítését az alternatív büntetések és a korábbi szabadítás gyakorlatának még szélesebb körű alkalmazásával kívánják elérni. Fejlesztetni kívánják a fogvatartottakkal történő foglalkozások tartalmát és tovább növelni a nyitott börtönök részarányát, amely már ma is eléri a 32 százalékot. (Kristofferson, 2007, 56. p.) Norvégiában hisznek a rehabilitáció lehetőségében, és határozottan elutasítják a megtorlás és a kontroll mindenhatóságát. Általánosságban is megfogalmazhatjuk, hogy a norvég börtönrendszer napjainkban is a jóléti büntetőpolitika elvei szerint működik; nagy hangsúlyt helyez a reintegrációra és a szociális deprivációk felszámolására.

Finnországban bizonyos szexuális, kábítószerrel kapcsolatos és erőszakos bűncselekmények elkövetőivel szemben manapság hosszabb időtartamú büntetéseket szabnak ki, de az országban alkalmazott büntetési nemek között a feltételes kedvezménytel történő korábbi szabadítás, az alternatív büntetések alkalmazása, a közmunka és a nem pénzbeli kártalanítás a jellemzők. *Nils Christie* éppen Finnország büntetési rendszere történetének tanulmányozása alapján állítja, hogy „a fogvatartotti létszám alakulása elsősorban nem a bűnözés mértékétől, sokkal inkább kulturális/politikai döntésektől függ... a finnek megváltoztatták a törvényt, szélesebb körben alkalmazták a pénzbüntetést, a bebörtönzés lehetőségével pedig ritkábban éltek.” (Christie, 2000, 53-54. p.) A szerző ezzel a gondolatmenettel kívánja cáfolni az új elrettentés büntetőelméletének alapvetéseit, és egyben nehezíteni annak egyeduralgokodóvá válását.

A skandináv országok részkérdésekben eltérő büntetőfilozófiájára büntető igazságügyi rendszerük –általánosságban – büntető/elrettentő politikai vezérelvet deklarálnak, de a napi gyakorlat szintjén – elsősorban az alternatív szankciók kiszélesítésével – enyhítik az intézkedéseik súlyát (Lappi-Seppala, 2007), és igyekeznek megőrizni holisztikus szemléletmódjukat az annak megfelelő gyakorlattal együtt.

A fogvatartottakról kialakított nézetek

A börtön alkalmazásának végső eszközként történő elfogadása mellett a térség másik büntetés-végrehajtási sajátossága a fogvatartottakról való vélekedés minősége. Ma már valamennyi skandináv ország deklarálnak, hogy a szabadságvesztés-büntetésre ítélték a büntetésük időtartama alatt is teljes jogú állampolgáraik

maradnak, szinte valamennyi jogukat és kötelezettségüket gyakorolhatják. Warner fogalmazza meg talán a legkifejezőbben a „skandináv csoda” egyik lehetséges okát: „Ha elfogadjuk, hogy a fogvatartottak »teljes személyiségek«, valamint a társadalom teljes jogú tagjai; ez nem jelenti azt, hogy semmibe vennénk az elkövetett bűncselekményeiket, vagy figyelmen kívül hagynánk azokat a súlyos szociális deprivációkat, amelyek legtöbbjük élettörténetére jellemző. Éppen ellenkezőleg, ezek a tények határozzák meg, hogy mit tegyünk, vagy mit ne tegyünk: segítenünk kell a fogvatartottaknak felülkerekedni a megfosztottságból adódó problémáikon és nehézségeiken, ugyanakkor reálisan kell felmérni a lehetőségeket”. (Warner, 2010) Véleményem szerint a szerző megfogalmazása egyszerre reális és mértéktartó.

Warner szerint a börtönök tele vannak olyan emberekkel, akik gondoskodást, gondozást és kezelést igényelnek. Rossz idegállapot, legyengült test, szegényes iskolázottság jellemzi őket. A börtönök napjainkra olyan hátrányos helyzetben lévő emberek raktáraivá váltak, akik rászorulnak a nevelésre és oktatásra. (Warner, 2010) K. J. Lång tovább árnyalja a képet, szerinte „a fogvatartottak szociálisan és pszichológiai szempontból sérültek. Legtöbbjük családon belül és az utcán is megtapasztalta az erőszakot, gyakran sértettként”. (Lång, 1993) A norvég szakemberek a fogvatartottak további általános jellemzőjeként fogadják el, hogy „a fogvatartottak olyan emberek, akik hibáztak. A legtöbbjüknek sorozatos otthoni, iskolai, munkahelyi és kapcsolatteremtési kudarcai voltak. Hiú ábránd azt gondolni, hogy a börtön képes elérni azt, amiben a társadalom kedvezőbb feltételek között működő intézményei eredménytelenek voltak.” (Whitaker Report, 1985)

Norvégiában az egyik legátfogóbb szakmai elemzés (White Paper, 2008) hangsúlyozza, hogy a fogvatartottaknak mindössze töredéke az, aki tényleges veszélyt jelent a közbiztonságra. Felhívja a figyelmet az egyéni és/vagy csoportos démonizálás veszélyére, valamint óvja a döntéshozókat attól, hogy a szakpolitika kialakításakor egyedi esetekből (bűncselekményekből) induljanak ki. A jelentés továbbá felhívja a kormány figyelmét arra, hogy a fogvatartottak támogatása korábban deklarált társadalmi felelősség és kötelezettség, amelynek az érvényesítése nem szenvedhet csorbát.

Finnországban a gyakorlatban is elfogadtatták azt az állami álláspontot, hogy a fogvatartottak meghatározó része nem hivatásszerű bűnöző. Ezzel a lépéssel az általános megbélyegzés helyett elérték azt, hogy a bebörtönzött populáció tagjaira ma már a társadalom nagyobb része mint szociálisan rosszul alkalmazkodó és a bűnelkövetésbe belesodródott személyekre tekint. A jelenlegi bűncselekmények legjellemzőbb okai az alkohol- és a kábítószer-problémák. (Ministry of Justice, 1999)

A visszaeséssel kapcsolatban a skandináv országok egyöntetűen vallják, hogy egy fogvatartott szabadulás utáni esetleges újabb bűnelkövetése nem magyarázható egyszerűen az adott személy rossz döntésével, vagy a büntetés-végrehajtási kezelés/nevelés eredménytelenségével. Álláspontjuk szerint a szociális

környezet és annak minősége nagyban meghatározzák a szabadultak jövőbeni lehetőségeit. Nem veszik le a fogvatartott válláról a felelősséget, de elismerik a társadalom különböző tényezőinek jelentős befolyásoló hatását.

Több szerző is megegyező álláspontra jutott a társadalom felelőségének kérdésben. Egyöntetűen vallják, hogy: „A jó szociálpolitika a legjobb kriminálpolitika.” (Vesterbacka, 2005, 6. p; Lappi-Seppala, 2000, 29. p.)

Holisztikus nevelésközpontú megközelítés

Skandináviában a börtön korrekciós tevékenységrendszerének központjába a teljes személyiséget megcélzó nevelést állítják. A kezelés során elsősorban nem az elkövetett bűncselekményre koncentrálnak, hanem a börtönön túli életre, mindazokra a helyzetekre, amelyek problémát jelenthetnek a szabadulást követően a fogvatartottaknak; többek között a háztartási ismeretekre, a munkavállalásra és a káros szenvedélyek veszélyeire. Arányosan, a szabadulásra történő felkészülés érdekében alkalmazzák az olyan – elsősorban *Duguid* (2000) által Kanadában kidolgozott – kezelési programokat, mint a kognitív képességek fejlesztése, az agresszió és a káros szenvedélyek kezelése mellett a szakképzést, munkavállalási tréninget és az oktatást.

A holisztikus megközelítés ugyanakkor nem csak a fogvatartott személyiségének egészére való összpontosítást jelenti, hanem kiegészül a fogvatartottak tágabb értelemben vett szociális dimenziójának középpontba állításával. Amíg a büntető (punitive) irányultság szinte kizárólag az egyénre és annak felelőségére fókuszál, mellőzi a bűnelkövetéssel kapcsolatba hozható szociális tényezőket, valamint elveti az eredményes nevelés esélyét, addig a holisztikus szemléletmód az egyén és a társadalom közös felelőségét vizsgálja. Finnországban *K. J. Lång* irányítása mellett kapott először meghatározó szerepet a fogvatartottak börtönön belüli „nevelésének” határozott igénye; ugyanakkor hangsúlyozták a társadalom közreműködésének lényeges szerepét a folyamat sikerében. Bevezették a „kétirányú utca” fogalmát a korrekciós szakirodalomban. (Ministry of Justice, Finland, 1999, 5. p.)

A norvégiai Bostoy börtön a világ első – és eddig egyetlen – ökológiai börtöne. Oyvind Alnaes, az intézet igazgatója foglalta össze az általuk alkalmazott holisztikus nevelési-kezelési munka lényegét: „Úgy gondoljuk, hogy nincs egyetlen olyan konkrét tényező, amely megváltoztatja az embert. Számptalan faktorról kell kalkulálnunk. Az ökológiai szemléletmód egy gondolkodási láncolat, ahol valamennyi láncszem kötődik a többihez. Ez olyan, mint egy fogaskerék, amely illeszkedik a többihez. Ha csak egyetlen fog is hiányzik, a rendszer megáll. Véleményünk szerint a mi programunkban a fogaskerék valamennyi foga megtalálható: oktatás, munka, szakképzés és a többi... Jelenleg egy ősi norvég lófajtát tenyészünk, de vannak borjaink is. A mezőgazdaságban foglalkoztatott fogvatartottjaink valamennyien felelősek egy-egy tehénért. Ezen a módon kívánjuk fejleszteni a felelőségérzetüket a gyakorlati élet során. Az illető fogvatartott a rábízott állat gondját viseli, neki kell etetnie és ellátnia. Amikor borja lesz a tehén-

nek, akkor már az is a fogvatartotthoz tartozik. Olyannyira, hogy már a megszűlésénél is segédkeznie kell, majd a gondozását is ő végzi, sőt egy kiállításra is el kell vinnie, és ott bemutatnia... Úgy gondoljuk, hogy a felelősség megtanításának és begyakoroltatásának ez egy jó módszere. A tapasztalatok szerint az empátia kialakítása és fejlesztése is megvalósul ezen a módon. És mielőtt elfelejtem: így a fogvatartottak érzelmei is alakíthatóak..." (Idézi: Warner, 2009)

A fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerével külön nem foglalkozunk a dolgozatban, de azt feltétlenül indokoltnak tartjuk megemlíteni, hogy „a gyermekek és fiatalkorú személyek szükségleteinek, érdekének és jogainak biztosítása érdekében kivételes, az általános büntetés-végrehajtási rendszertől eltérő szabályok érvényesülnek. Ezek közös jellemzője az, hogy a fiatalkorúakkal szemben a börtönben letöltendő szabadságvesztés helyett szociális jóléti intézkedéseket alkalmaznak, valamint, hogy a fiatalok börtönbüntetésre ítéletét csak rendkívüli esetekben alkalmazzák. A börtönben letöltendő szabadságvesztés büntetésének alternatívája Svédországban és Dániában a biztonságos szociális intézményekben való elhelyezés, míg Finnországban és Norvégiában a gyermekekkel szembeni közbelépési (elterelési) eljárások alkalmazása.” (Kapa-Czenczer, 2008. 191. p.) A fiatalkorúak számára fenntartott – viszonylag kis számú – zárt intézetben azonban kiemelt szerepet kap a holisztikus nevelés. Megállapításunk igazolásaként a dániai gyakorlatra hivatkozunk, ahol „a büntetés-végrehajtási intézetek egyénre szabott gondozási programot kötelesek kidolgozni a fiatalkorú személyek számára a fiatalkorú motivációjának és hátterének figyelembe vételével. Ezért minden egyes fiatal részére szakmai és személyiségfejlesztő programok, napi életvitellel kapcsolatos tréningek, kiegészítő iskolai oktatás és egyéb tevékenységeken való részvétel kerül felajánlásra. Ennek megfelelően a befogadás után a fiatalkorú egyik első tevékenysége a nevelési terv elkészítése a nevelőjével együtt. A fiatal aktívan bevonják a reszocializációs folyamatba és annak konkrét összeállításába, meghatározásába. A börtön személyzetének legalább kéthetente újra kell tárgyalnia a fiatalkorú bűnelkövető helyzetét érintő kérdéseket, megvizsgálni a nevelési tervben foglaltak szerinti haladást, és döntést hozni azt illetően, hogy esetleg felmerült-e egy másik intézménybe vagy részlegbe való áthelyezés szükségessége.” (Kapa-Czenczer, 2008. 188-189. p.)

A fentebb idézett szerzők egyöntetűen hangsúlyozzák, hogy zárt körülmények között személyiségkorrekciót nagyon bonyolult elérni; de a legtöbb eséllyel a pozitív lehetőségek felkínálása kecsegtet, szemben azzal az eljárással, amikor elsősorban a bűnelkövetésre koncentrálnak. Véleményem szerint Nils Christie 1982-ben elhangzott tömör, ám annál kifejezőbb gondolata hűen foglalja össze a neveléssel kapcsolatos skandináv álláspontot: „A bűnözés kezelése hitelét veszítette. A bűnelkövető kezelése nem.” (Idézi: Warner, 2010)

A régió statisztikai jellemzői

A skandináv országok fogvatartotti rátája a Föld országai átlagának (158) a felét sem éri el (a szóródás a svédországi 74-től az izlandi 44-ig terjed).

Fogvatartotti statisztikai adatok²

Ország/terület	(1)	(2)	(3)
Dánia	63	2008. 09. 04.	3 448
Finnország	64	2008. 01. 01.	3 370
Norvégia	69	2008. 08. 01.	3 276
Svédország	74	2008. 01. 01.	6 770
Izland	44	2008. 09. 01.	140
Föld - totál népesség: 6.750.000.000	158	2008. 01. 01.	10 650 000
Magyarország	149	2008. 09. 02.	14 911

- (1) A fogvatartottak száma az adott ország teljes populációján belül 100 ezer állampolgárra vetítve
 (2) Az adatrögzítés dátuma
 (3) A fogvatartottak száma

Dániában a fogvatartottak számának 100 ezer lakosra történő arányosítása alapján elmondható, hogy itt található Európa egyik legalacsonyabb értéke (63). Ez a szám az elmúlt 20 év alatt jelentéktelen mértékben változott, hol csökkent, hol növekedett, de jelenleg alacsonyabb, mint két évtizeddel korábban volt.

A börtönnépesség Norvégiában a századfordulót követő években emelkedett (2002-ben 59 fogvatartott jutott 100 000 lakosra, míg 2007-ben már 70), de ez a tendencia a szakemberek véleménye szerint nem lesz tartós. Nagy valószínűséggel a növekedés annak tudható be, hogy bizonyos bűncselekmények esetén növekedett a büntetési tétel, valamint a kevésbé súlyos cselekményeket elkövetők „várólistáját”³ drasztikusan lecsökkentették. A kriminológusok közös álláspontja, hogy – mint ez Dániában néhány évvel korábban már lezajlott – ez a növekedés csak ideiglenes, és várhatóan rövid időn belül fokozatosan csökken a bebörtönzöttek száma. (Warner, 2001)

Finnországban történetileg kimutatható a fogvatartottak számának folyamatos csökkenése a II. világháborútól napjainkig. (Ez a trend egyetlen esetben, 1999 és 2005 között változott meg, amikor enyhe növekedés volt tapasztalható.) Esa Vesterbacka nyilatkozata szerint az elkövetkező időszakban újabb 300-400 fogvatartottal csökken majd az elítéltek száma. (Idézi: Warner, 2009) Ez elsősorban a már korábban is használt alternatív büntetések köre kiterjesztésének és a feltételes kedvezmény szélesebb körű alkalmazásának lesz köszönhető. A közeljövőben bevezetésre kerülő új büntető szankció, a rövid időtartamú büntetést helyettesítő elektromos (házi)örizet bevezetésétől a fogvatartottak számának további jelentős csökkenésére számítanak.

² Forrás: www.prisonstudies.org, the website of the International Centre for Prison Studies at King's College, London, on 12.4.09.

³ A kevésbé súlyos bűncselekmények elkövetői a szabadságvesztés-büntetésük jogerőre emelkedését követően az otthonukban várják, hogy bevonulhassanak az ítélet letöltésére.

A skandináv börtönrendszer intézményhálózatának állapota

Tárgyi feltételek

Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a skandináv börtönök fizikai kondíciói lényegesen jobbak a többi országénál. Természetesen itt is vannak öreg börtönök, és van néhány leromlott állagú épület, mégis az egyszemélyes elhelyezés a jellemző. További kimagasló tulajdonság, hogy még a zárt intézetek⁴ fogvatartottjai számára is képesek biztosítani azt, hogy naponta 12-14 órát zárkán kívül töltsenek. (Az előzetesek életkörülményei jelentősen elmaradnak a jogerősen elítéltekétől, és talán ez a terület a skandináv büntetés-végrehajtás egyetlen igazán kritizálható területe. Természetesen nem szabad megfedkezünk arról a tényről, hogy az előzetesben töltött átlagos időmennyiség mindössze töredéke a hazainak.) Az elítéltek tevékenység- repertoárja (pl. szakképzés, iskolai oktatás) rendkívül széles és jó minőségű, valamint közösen étkeznek, és egyre növekvő mértékben működnek közre az ételeik elkészítésében. A nyitott börtönök⁵ alkalmazásának gyakorisága egyedülállóan magas. A dániai gyakorlatot érdemes kiemelni, mert az még Skandináviában is egyedülálló: a jogerősen elítéltek 80-90%-a nyitott börtönben tölti büntetését.

Nyitott börtönök hálózata

Skandináviában a nyitott börtönök alkalmazása széles körben elterjedt. Álláspontjuk szerint ez a rezsím kevésbé ártalmas, valamint a célul meghatározott reintegrációs törekvések ilyen keretek között jobban realizálhatóak. A fogvatartottak szociális személyközi kapcsolatainak kialakítására és felelősségérzetük növelésére ezt a szervezeti formát tartják a legmegfelelőbbnek.

Nyitott börtönökben elhelyezett fogvatartottak száma (2005)

	Összes fogvatartott (fő)	Nyitott intézetekben elhelyezett fogvatartottak száma (fő)	Nyitott intézetekben elhelyezett fogvatartottak aránya (%)
Dánia	4 041	1 516	38
Finnország	3 888	856	22
Norvégia	3 051	987	32
Svédország	7 450	1 564	21

Skandinávia egészére jellemző, hogy a fogvatartottak egyre nagyobb arányban töltik büntetésüket nyitott intézetben, ahol az intézetelhagyás és az önrányítás érvényesítése fontos kezelési alapelv (ez a gyakorlat a zárt intéze-

⁴ A hazai terminológia szerint leginkább a börtön és a fegyház fokozatú intézeteket jelenti.

⁵ A hazai terminológia szerint leginkább a fogház kategóriának felel meg, de az intézetelhagyás mindennapi gyakorlatnak számít, valamint a fogvatartottak önszervezése a belső rezsím működtetésének kulcsa.

tekre is jellemző), amelynek során az elítéltek önmaguk intézik a bevásárlást, főzést, takarítást, és elvégeznek számos egyéb, intézeten belüli napi feladatot. Az ilyen jellegű tevékenységszervezés feltételei között található, hogy a személyzet tagjai legyenek képesek együttműködni a fogvatartottakkal, és tudjanak bizalommal fordulni feléjük. A nyitott intézetek alkalmazásának másik előnye, hogy a fogvatartás költségei a zárt intézetekben felhasznált költségeknek mindössze a felét teszik ki. (Warner, 2010)

A skandináv börtönök másik feltűnő jellemzője azok mérete. A régió egyetlen országában sem találunk olyan intézetet, amely 400 fő befogadásánál többre képes. Dániában a börtönök átlagos befogadóképessége 150 fő (a helyi előzetes házakban ez a mutató: 25), míg Finnországban 130 fő, Norvégiában pedig 64 fő. Könnyen belátható, hogy az ilyen kis létszámú intézetekben árnyaltabb rezsimrendszer alakítható ki, valamint a börtönártalmak jelentkezése is kisebb mértékű. A kis intézetek alkalmazása egyik legfontosabb – és legpozitívabb – következményének a börtönön belüli erőszak minimálisra történő visszaszorítását tartom. A több, kisebb intézetből álló intézményhálózat másik nem elhanyagolható előnye, hogy a fogvatartottak a lakóhelyükhöz ténylegesen közeli elhelyezésben részesülhetnek, így családi kapcsolataikat érdemibb módon tudják ápolni.

Norvégiában 47 börtön működik, viszont a fogvatartottak száma alig éri el a 3 000-et. Könnyen kiszámítható, hogy egy-egy intézetben átlagosan 64 fő fogvatartottat helyeznek el. Az elítéltek többségének ítélete nem éri el a 3 hónapnyi időtartamot, így a mieinktől alapvetően eltérő nevelési problémákkal kell megküzdeniük. A szabad társadalommal való kapcsolattartásnak hagyományosan kialakult módjai (mindennapos látogatási lehetőség, a lakóterülettel közös sportolás, művészeti csoportok látogatása és a velük közös produkció/alkotás elkészítése stb.) mellett a külső kapcsolatok megromlásától nem kell különösebben tartani. (Reikvam, 2003)

Erlendur Baldursson izlandi szakember napi gyakorlati munkája során érlelte ki véleményét, miszerint „a kis intézetek működése lényegesen jobb, mivel a felmerülő problémák jobban észlelhetők, ezért könnyebben feldolgozhatóak és kezelhetőek”. (Baldursson, 2000, 7. p.) Az izlandi szakember az álláspontjának kialakításakor a konkrét helyi viszonyokból indult ki, amit 10 és 20 fős börtönök működésének elemzése alapján állapított meg (Izland 5 intézetéből négyre ez a méret jellemző⁶). A szigeten található egyetlen „nagy” börtön 87 fogvatartott befogadására képes. Az előbb idézett szakember ennek a börtönnek a működését elemezve jutott arra a több mint elgondolkodtató megállapításra, hogy már az ekkora intézet esetén is elkerülhetetlen „a tradicionális börtön-problémák megjelenése, többek között a kábítószerrel való visszaélés és a személyközi konfliktusok felerősödése”. (Baldursson, 2000, 8. p.)

⁶ Izlandon a fogvatartottak összlétszáma 140 fő, a 100 000 lakosra jutó fogvatartotti arány pedig 44 (www.prisonstudies.org, on 12.4.09).

A skandináv börtönök további irigylésre méltó jellemzője, hogy az intézetekben nincs túlszűfolttság. Az egyik utam során Norvégiában fordult elő egy kis híján kínos eset, amikor az adott intézet túltelítettségének mértékéről érdeklődtem. Az igazgató a kérdést sem értette, a felvetést is abszurdnak találta, hogy az intézetébe (ami 86 fő számára épült) a befogadóképességet meghaladó számú fogvatartottat helyezzenek el. Arra a – számára szigorúan teoretikus – kérdésre, hogy mi történne, ha a következő reggel előállítanák a 87-ik fogvatartottat befogadásra, kategorikus határozottsággal válaszolta, hogy megtagadná a befogadást. Látva értetlenségemet – mintegy magyarázatként – hozzátette, hogy ellenkező esetben másnap már nem lenne igazgató...

A fogvatartottak börtönön belüli tevékenységei

Az oktatás-képzés-szakképzés jelentősége

L. Morin már 1981-ben leírta, hogy az oktatás széleskörű alkalmazása a szabadságvesztés során „a fogvatartottak számára reménykeltő és ígéretes. Ez a megközelítés elfogadhatja az egyes elítélttel az élet értelmének keresését; lehetővé teszi számára az alapvető kérdések: a „mit”, „miért” és „mi okból” megértését; elősegíti, hogy igazolja önnön létezését; értelmet adjon saját életének; valamint meghatározza saját életvitelét és magatartását.” (Morin, 1981, 33. p.) A szerző megállapításai több évtized távlatából is helytállóak.

Norvégiában a korrekciós intézetek segítő-támogató feladatrendszeréből következően a tevékenység középpontjába a fogvatartottak oktatását helyezik, amelynek során a legkülönbözőbb kommunikációs technológiákat alkalmaznak, így például az Internet felhasználása az oktatás során ma már mindennapos. (Reikvam, 2003) Az általános iskolai oktatás mellett az elítélteknek lehetőségük van középiskolai tanulmányaik folytatására, illetve megkezdésére is. Figyelemreméltó kezdeményezésként Norvégia különböző részein beindítottak 11 „utánkövetéses osztályt”. Ebben a szervezeti formában a szabadságvesztés-büntetésük utolsó fázisát töltő elítéltek együtt tanulhatnak azokkal a már szabadult társaikkal, akik a börtönben korábban megkezdett tanulmányaikat az adott intézetben kívánják befejezni. Az oktatás szerves részeként nagy súlyt helyeznek a szakképzésre. Ennek keretén belül a mindössze néhány hónapig tartó szaktanfolyamok megszervezésére koncentrálnak. A képzendő szakmák, illetve az ismeretkörök kiválasztásánál maximálisan igyekeznek figyelembe venni a fogvatartottak szükségleteit és igényeit. (Pettersen, 2003)

Konkrét gyakorlati példaként egy norvégiai börtön nyitott egységében (Trondheim Kretsfengsel) működő Leira nevű szakképző központot érdemes megemlíteni, ahol szabadult fogvatartottak és elítéltek közösen vesznek részt képzésen. Dániában TAMU néven működik hasonló szakképző intézmény. Ezt a központot eredetileg kizárólag olyan fiatalok számára hozták létre, akik máshol – „normál” képzési rendszerben – nem lennének képesek szakmát szerezni. Jelenleg olyan fiatal fogvatartottak is bekapcsolódnak a szakképzésbe,

akik az ítéletük utolsó hónapját töltik. Ebben az iskolában fejezik be tanulmányaikat úgy, hogy itt már „valóságos” körülmények között vesznek részt a képzésben és a munkában. (Kurtén-Vartio, 2003)

K. Raundrup és T. Langelid az informális képzés jelentőségét hangsúlyozza tanulmányában: „A fogvatartottak számára a formális oktatás és képzés nagy jelentőségű, de az informális készségek (életismeretek, a családi és a társadalmi beilleszkedés kialakítása, képesség a csoportban végzett munkára stb.) kialakítása néha nagyobb szükségletként jelentkezik. A börtönkörülmények között a tanítás során kell megvalósítani az önbizalom, a problémamegoldás, a kreativitás, az új dolgok megtanulására való nyitottság, valamint az információgyűjtés és elemzés képességének kialakítását.” (Raundrup – Langelid, 2004, 9. p.)

A skandináv országokban végzett kutatások alapján megállapíthatjuk, hogy az intézetekben folyó szakképzés legfontosabb jellemzője, hogy a büntetés-végrehajtás rendkívül széles választási lehetőséget kínál fel a fogvatartottaknak, amelyekből szabadon választhatnak. A másik legfontosabb ismérv, hogy modern szakmák elsajátításának lehetőségét kínálják fel számukra, amely valóban reális esélyt kínál a szabadulás utáni munkavállalásra. Az utóbbi évtized kutatási eredményeire hivatkozva Terje Manger bizonyítottan látja, hogy azok a fogvatartottak, akik bebörtönzésük alatt részt vesznek valamilyen oktatási/képzési programban, kisebb valószínűséggel válnak visszaesővé. (Manger, 2010)

Digitális nyitás és digitális kompetencia

A fogvatartottak számára a számítógépek használatának engedélyezésében, az intranet és az internet általános hozzáféréseinek biztosításában napjainkra még nem alakult ki egységes gyakorlat. A „digitális nyitás” számos biztonsági kérdést vet fel az intézetekben. A pro- és kontra érvek ütköztetése több mint egy évtizeden keresztül zajlott, de mára már eldőlni látszik a kérdés: a fogvatartottak szabadulásra, illetve a visszailleszkedésre történő felkészítését ma már elképzelhetetlennek tartják a „digitális kompetencia” kialakítása, az internet használatának elsajátítása nélkül.

Az internet alkalmazása felgyorsulásának egyik oka, hogy már a rendszer bevezetése, a „digitális nyitás” kezdeti szakasza is zökkenőmentesen zajlott le. Az alkalmazott informatikai szakemberek olyan biztonságosan működő és ellenőrizhető rendszereket dolgoztak ki, amelyek használata ténylegesen és érdemi módon vitte közelebb a fogvatartottakhoz a kinti világot. Tulajdonképpen a civil iskolarendszer működése, a szabadulás utáni beilleszkedés elősegítése jelentkezett szükségletként, mert álláspontjuk szerint (1) a digitális eszközök használata ma már minden állampolgár kompetenciájának integrált része, (2) az internetelés minden tanuló számára fontos kérdés, (3) a legtöbb skandináv iskolatípusban a vizsgákra jelentkezés, a felkészülés és sok esetben az írásbeli vizsgák is interneten keresztül zajlanak, ezért az internet elérése a fogvatartottak számára is szükséges. (Breivik – Hansen, 2010)

Intézetelhagyás

Európában Norvégia alkalmazza az intézetelhagyás gyakorlatát a legszélesebb körben. Az ország szinte valamennyi nagy városában van félutas ház, ahonnan a fogvatartottak napközben kijárnak iskolába, vagy dolgozni. Az intézetelhagyás másik típusa az eltávozás. Generális szabály szerint valamennyi olyan fogvatartott élhet ezzel a lehetőséggel, aki letöltötte az ítéletének az egyharmadát (ami „problémamentes” esetben a tényleges letöltendő időtartam felét jelenti). Zárt intézetbe utaltak esetén évente 18 napot, nyitott börtönből 30 napot tölthetnek otthon a fogvatartottak⁷. (Általános gyakorlat, hogy a zárt intézetbe utalt elítélteket a büntetési idejük egyharmadának elérésekor átszállítják nyitott börtönbe.) A statisztikai adatok szerint 2005-ben közel 25 000 alkalommal hagyták el a fogvatartottak az intézeteket, és mindössze 0,5 %-ban követtek el valamilyen szabálysértést (ezek közé tartozik a késedelmes visszaérkezés is). Az intézetelhagyás egyik norvég sajátossága, hogy a hazautazás esetenként csak repülőgéppel oldható meg az ország földrajzi sajátosságai miatt.⁸

Személyesen tapasztaltam meg, hogy a téli Finnországban a fogva tartott nők napi gyakorisággal mentek ki a börtön körüli erdőbe síelni, illetve hogy a Helsink melletti sziget nyitott börtönéből minden nap a munkavégzést követően komppal mentek be a fővárosba a szabadidejüket töltő elítéltek. Dániában is számos alkalommal láthatóak hátizsákos fogvatartottak, amint este visszatérnek a városból az intézet falai közé. Norvégiában elfogadott gyakorlat, hogy az elítéltek az intézeteikhez legközelebbi településen bérelnek parkolóhelyet a saját gépkocsijuknak, amelyet korlátozás nélkül használhatnak szabadidejükben.

A személyzet szerepe

A felügyelet tevékenységi körének változását plasztikusan fejezi ki a norvég büntetés-végrehajtás hivatalos szlogenje: „őrzéstől a szociális munkáig – új paradigmaváltás”. A gyakorlatban ez annyit jelent, hogy a legtöbb felügyelő munkaköre teljesen átalakul, és „személyes tisztviselővé” válik (időnként ezt a területet ellátó munkatársat „kontakt tisztviselőnek” – contact officer – is nevezik). A munkájuk során maximum három fogvatartott támogatásáért felelősek; törődniük kell az adott elítéltek börtönbeli mindennapjaival és a szabadulás utáni terveikkel. Az új paradigma lényege, hogy a személyzet és a fogvatartottak közötti emberi kapcsolat kialakítását tartják a börtönrendszerük egyik legnagyobb értékének. Dániában hasonló törekvések figyelhetők meg. A felügyelet minden tagjától elvárják a következő négy kiemelt feladat teljesítését: biztonsági feltételek biztosítása, gondozói/szociális segítségnyújtás, munkáltatási felügyelet és a szabadidős tevékenység irányítása.

⁷ Alkoholfogyasztás vagy kábítószer-használat miatti pozitív vizeletteszt esetén 4 hónapig nem hagyhatja el a fogvatartott az intézetet.

⁸ Az útiköltséget minden esetben a fogvatartott fizeti, az utazásra fordított idő pedig nem számít bele az eltávozás időtartamába.

A személyi állomány folyamatos belső tréningezésére valamennyi skandináv országban nagy súlyt helyeznek. Példaként érdemes kiemelni a korábban pozitív példaként már említett norvégiai nyitott börtön (Bostoy) igazgatójának a munkatársak belső képzésével és az intézetében zajló kezelési/nevelési munkával kapcsolatos elveit: „az emberek képesek arra, hogy megváltoztassák viselkedésüket. Hiszünk abban, hogy ha tisztelettel viszonyulunk egymáshoz, akkor ők is (a fogvatartottak) viszonzózzák a tiszteletet”. Ennek a nézetnek a legkézzelfoghatóbb gyakorlati megoldása, hogy hetente egy alkalommal a személyi állomány 1/4-e (tehát havonta valamennyi alkalmazottra sor kerül) „oktatási napon” vesz részt. Ilyenkor „az állomány valamennyi tagja, a takarítónőtől az igazgatóig együtt tölt egy napot. Közös munkával és közös alapon alakítunk ki értékeket és viselkedésmódokat.” (Idézi: Warner, 2009) Az értékteremtés következő állomásaként a személyzet és a fogvatartottak közös szemináriumokon vesznek részt, ahová legtöbbször külső előadókat hívnak meg. Az igazgató kiemelte, hogy : „Ilyenkor valamennyi munkatárs és fogvatartott együtt van. A mi kis közösségünk 200 főt számlál. Ezeknek a programoknak a során a legszélesebb területeket érintjük: beszélünk a kábítószerrel kapcsolatos tudnivalókról és a szexuális bántalmazásokról; de azt is feldolgozzuk, hogy hogyan kell az erőszakos fogvatartottakkal bánni, és milyen módon alakítható ki még jobb párbeszéd az intézetünkön belül. De mi magunk is tevélegesen hozzájárulunk a program sikeréhez: például az általam vezetett téma az ökológiai gondolkodás jelentőségéről szólt. Megpróbáljuk megváltoztatni őket, megismertetni a fogvatartottakkal a filozófiánkat.” (Idézi: Warner, 2009)

A skandináv országok börtönrendszere általános jellemzőinek összefoglalása

- 1) A legtöbb skandináv országban mérsékelten alkalmazzák a börtönbüntetést. Ebben a vonatkozásban csak Svédország jelent kivételt, mert ott jelenleg jelentős mértékben emelkedik a fogvatartottak száma. Finnország börtönépessége csökken, Izland pedig változatlanul azzal az eredménnyel büszkélkedhet, hogy európai viszonylatban itt alkalmazzák a legkisebb arányban a bebörtönzést. Norvégia jelenleg mindent elkövet annak érdekében, hogy csökkentse a fogvatartotti létszámát.
- 2) A bebörtönzés körülményei és minősége a skandináv területen tradicionálisan jók. [Ezzel a minősítéssel kapcsolatban érdemes megjegyezni *Erlandur Baldursson* egy évtizeddel ezelőtti kritikus megállapítását, aki szerint nem létezik „jó börtön”, csak vannak olyanok, amelyek a többiekénél is rosszabbak. (Baldursson, 2000) Szerinte az említett skandináv intézmények relatív módon, csak a többi ország börtöneihez hasonlítva jók.] Svédországban és Dániában az elmúlt időszakban fokozottan előtérbe kerülnek a biztonsági kérdések, amelyek számottevően növelik az intézetben belüli korlátozásokat. Ezt a tendenciát azonban legtöbbször sikerül belső fejlesztésekkel, jelesen a választható lehetőségek skálájának növelésével; az oktatási, képzési kínálat bővítésével és jobb nevelési/kezelési eljárások kidolgozásával ellensúlyozni.

- 3) További generális jellemző, hogy az érintett országokban a fogvatartottakra úgy tekintenek, mint állampolgárokra, mint a közösség, illetve a társadalom tagjaira. *Sven Svensson* fogalmazta meg élesen a következő kérdést: „Börtöntöltelékeink vannak, vagy állampolgárok a börtönben?”⁹ (Svensson, 1996)

A támogató attitűd általános megnyilvánulása mellett az utóbbi időszak egyik jellemzője, hogy néhány helyen a politikusok démonizálni próbálják az elítélteket, emberi voltukat megkérdőjelezve nyilatkoznak róluk. Finnország ebben a vonatkozásban is kivétel, úgy tűnik, hogy az ilyen tendenciáknak ez idáig ellen tudott állni. Nagy valószínűséggel ennek is betudható, hogy Finnországban újra csökken a fogvatartottak száma.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a skandináv országok büntetés-végrehajtási jellemzői szoros kapcsolatban állnak egymással, és valamennyien egy irányba hatnak: a bebörtönzést végső eszközként alkalmazzák; ugyanakkor a fogvatartottakra állampolgárként tekintenek és a társadalom szerves részeként kezelik őket. Ez azt jelenti, hogy – a skandináv jóléti állam ideáljának megfelelően – a fogvatartottakhoz nem „szörnyetegként” viszonyulnak, hanem olyan emberi lényekként, akiknek szükségük van a segítő kezelésre és a nevelésük elősegítése érdekében kifejtendő aktív társadalmi erőfeszítésre. (Warner, 2009) Ezek az országok – a „börtönvilágban” tapasztalható jelentős mértékű büntetés-orientáltóságú elmozdulás ellenére – hűek maradtak a jóléti hagyományaikhoz, a büntetésbeli mérsékletességükhöz, az intézményesítés mellőzéséhez és a kezelő jellegű beavatkozások jelentőségének hangsúlyozásához. Kiemelt szempontként kezelik a gyermekek és fiatalok által elkövetett törvénysértések okainak feltérképezését és ezen okok elhárítását. A börtönélet mindennapjai, a szabadulásra történő felkészítés során pedig elvárják a fogvatartottak erőfeszítését, valamint igénylik a társadalom felelős és segítő közreműködését.

Felhasznált irodalom

- Baldursson, Erlundur (2000): *Prisoners, prisons and punishment in small societies*. Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, Vol. 1. 6-15. p.
- Behan, Cormac (2007): *Vigilance, imagination, courage. The role of the teacher in prison education*. Journal of Correctional Education, June.
- Breivik, Paal Chr. - Hansen, Bent Dahle (2010): *IFI - Internet for inmates - the Norwegian approach*. 8th European Conference of Directors and Co-ordinators of Prison Education. Luzern, Svájc, 2010. szeptember 9-12.
- Christie, Nils (2000): *Crime control as industry: towards gulags Western style*. 3rd edition. London, Routledge.

⁹ Svensson idézett mondatát („Do we have prisoners, or do we have citizens in prisons?”) nem szó szerinti fordításban adtam meg, a tartalmát plasztikusabban igyekeztem megjeleníteni. A szerző – a tartalmi megegyezés miatt – egyetértett a közölt változattal. (Langesund, Norvégia, 2003 – szóbeli közlés)

- Costelloe, Anne – Warner, Kevin (2003): *Beyond „offending behaviour”: the wider perspectives of adult education and the European Prison Rules.* (This is a revised version of a paper first presented to the 9th EPEA International Conference on Prison Education, Langesund, Norway, June 2003.)
- Council of Europe (1987, 2006): *European Prison Rules.* Rec (1987) 3, Rec (2006) 2. Strasbourg.
- Denmark's Programme (1994): *A programme of principles for prison and probation work in Denmark.* Ministry of Justice, Copenhagen.
- Duguid, Stephen (2000): *Can prisons work: the prisoner as object and subject in modern corrections.* Toronto, University of Toronto Press.
- Freire, P. (1970): *Cultural action for freedom.* Harvard Educational Review.
- Garland, D.(2001): *The culture of control: crime and social order in contemporary society.* Oxford, University Press.
- Kapa-Czenczer Orsolya (2008): *Fiatalkoriúk reszocializációs nevelése a szabadságvesztés büntetés alatt.* Doktori (PhD) értekezés. Károli Gáspár Református Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola. Kézirat.
- Kristoffersen, R. (ed). (2007): *Correctional statistics of Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden 2001-2005.* Oslo, Correctional Service of Norway, Staff Academy.
- Kurtén-Vartio, Sonja (2003): *Vocational training in prison – from swords to ploughshares. Habilitation as a mental process.* 9th EPEA Conference, Langesund, Norway, June 2003.
- Lång, K. J. (1993): *What kind of prisoners do we meet in the 1990s?* In: Report from „Beyond the walls”, Conference of European Prison Education Association. Sigtuna, Sweden, 14-17 June.
- Lappi-Seppala, T. (2000): *The fall of the Finnish prison population.* Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention. Vol.1. 27-40. p.
- Lappi-Seppala, T. (2007): *Penal policy in Scandinavia.* In: Tonry, M. ed. (2007): *Crime, punishment and politics in comparative perspective.* Crime and Justice: A Review of Research, Vol. 36. Chicago, University Press.
- Lőrincz József (1992): *Nemzetközi tendenciák a fiatalkoriúk büntetés-végrehajtásában.* Budapest, IM BVOP. (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár sorozat, 1992/1.)
- Lőrincz József – Kabódi Csaba (1996): *A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának hatásrendszere.* In: Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll. (Szerk. Gönczöl, Korinek, Lévai.) Budapest, Corvina. 350-370. p.
- Manger, Terje (2010): *The importance of research on prison education.* (<http://www.norden.org/no/samarbeidsomraader/voksneslaering/publikasjoner>)
- Ministry of Justice, Finland (1999): *Mission and short-term policies of the Prison Administration and the Probation Association of Finland.* Helsinki, University Press.
- Morin, L. (ed.) (1981): *On prison education.* Ottawa, Canadian Government Publishing Centre.
- Norwegian Prison and Probation Service (2002): *The Prison and Probation Service in Norway: a short presentation of the Norwegian White Paper.* No. 27 (1997-98), Oslo.
- Norwegian Ministry of Justice and the Police (2008): *White Paper.* Oslo
- Norwegian Ministry of Justice and the Police (2008): *Punishment that works – less crime – a safer society. Report to the Storting on the Norwegian Correctional Services (English Summary).* Oslo
- Pettersen, Tone (2003): *Does prison education benefit the needs of the inmates?* 9th EPEA Conference. Langesund, Norway, 2003. – www.epea.org

- Pratt, J. et al (2005): *The new punitiveness: trends, theories, perspectives*. Cullompton, Willan Publishing.
- Raundrup, K. – Langelid, T. (2004): *Education for prisoners: knowledge in its own right and a tool for learning, a look at the Nordic model*. London, International Symposium for Directors of Prison Education. Kézirat.
- Reikvam, R. (2003): *Welcome address*. In: The 9th EPEA International Conference on Prison Education. Conference report. Langesund, Norway, 11-14. p.
- Rentzmann, W. (2006): *Ethical values and the selection. Training and professional career of Prison Staff – the Danish experience*. Paper presented at the Congres Penitenciari Internacional, Barcelona, 403-412. p.
- Ruzsonyi Péter (2002): *A fiatalok bünelkövetők zárt intézeti kezelésének nemzetközi tendenciái*. Belügyi Szemle, 2002. 2-3. 115-133. p.
- Ruzsonyi, Péter (2003/A) *A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés új irányzatai*. Neveléstudományi tanulmányok. Budapest, BVOP. (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár sorozat, 2003/2.)
- Ruzsonyi, Péter (2003/B): *Európai börtönnevelési irányzatok*. Börtönügyi Szemle, 2003. 4. 43-56. p.
- Sarnecki, Jerzy (2006): *Responses to juvenile crime: the Swedish System*. In: Juvenile law violators, human rights, and the development of new juvenile justice systems (ed. by Jensen Eric and Jepsen Jorgen) Oregon, Hart Publishing, 2006.
- Sjögren, Mona – Andersson, Mikael (2010): *Krami*. Workshop paper. 8th Conference for Directors and Coordinators of Prison Education, Luzern, Svájc, 2010. szeptember 9-12.
- Svensson, Svenolov (1996): *„Imprisonment – a matter of letting people live or stay alive?“* Journal of Correctional Education, Vol.47. 6. 69-72. p.
- Tulkens, H. (1988): *The concept of treatment in the European Prison Rules*. Prison Information Bulletin (Council of Europe, Strasbourg), No. 11. June 1988, 8-17. p.
- Vesterbacka, E. (2005): *Effective interventions: managing increasing numbers*. Paper presented at International Corrections and Prisons Association Conference, Edinburgh, October 2005.
- Warner, Kevin (2008): *A European perspective on Nordic prison systems and prison education*. Address to the Nordic Conference on Prison Education. Tromsø, Norvégia, 2008. május 22-25.
- Warner, Kevin (2009): *Resisting the new punitiveness: penal policy in Denmark, Finland and Norway*. Paper presented at 5th Irish Criminology Conference. University College Dublin, 2009. június 14-15.
- Warner, Kevin (2010): *Men and women held in prison: do we see „the whole person“ who is a „valued member of society“?* 8th Conference for European Directors and Co-ordinators of Prison Education. Luzern, Svájc, 2010. szeptember 9-12.
- Whitaker Report (1985): *Report of the Committee of Inquiry into the Penal System*. Dublin, Stationery Office.